

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

รามเกียรติ์เป็นวรรณคดีที่มีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตแบบไทย รามเกียรติ์เป็นวรรณกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นไทย เป็นคำกล่าวเมื่อเริ่มแรกศึกษา “รามเกียรติ์” และเมื่อได้ศึกษาบทพจนานุกรมที่จะเข้าใจในความรู้เรื่องนี้ พบว่า รามเกียรติ์เป็นบทประพันธ์ที่มีความลึกซึ้งมหัศจรรย์จริง ๆ จนต้องยกกลอนหน้าท้ายสุดของบทละครมาพูดถึงอีกครั้งหนึ่งว่า

๑ อันพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์	ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย
ไซ้จะเป็นแก่นสารสิ่งใด	ดั่งพระทัยสมโภชบูชา
ใครพึงอย่าได้ไหลหลง	จงปลงอนิจจังสังขาร
ซึ่งอักษรกลอนกล่าวลำดับมา	โดยราชปรีชาที่บริบูรณ์ ฯ (พระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2549, หน้า 640)

หลายต่อหลายท่านตีความเอาว่า พระราม พระลักษมณ์ สีดา เป็น มนุษย์ปุณฺณชน ย่อมมีนิสัย รัก โลภ โกรธ หลง แต่เมื่อได้พิจารณาถ้อยคำในรายละเอียดจะเห็นว่า ตัวละครแต่ละตัวละครมีลักษณะเฉพาะตัวที่มีความแตกต่างกันที่เรียกว่า อัตลักษณ์ของตัวละคร พฤติกรรมของพระเอกในบางบทบางตอนบางครั้งก็รู้สึกว้าวุ่นใจจนยอมรับไม่ค่อยได้ ตัวอย่างเช่น พระรามรับสั่งประหารนางสีดา พฤติกรรมของนางเอกบางครั้งก็มีลักษณะที่เกินงามไป ตัวอย่างเช่น นางสีดาจะทนไม่ได้ถ้าหากพระรามไม่เอาดวงทองมาให้ ถึงแม้ว่าพระลักษมณ์จะบอกว่าเป็นยักษ์แปลง ตนก็จะเอานางมาป้อนนอน หลาย ๆ พฤติกรรมที่ทำไปแล้วเปล่าประโยชน์ ดังตัวโชคร้ายอย่างพญายักษ์ ที่ตายเปล่าอย่างเดียวเพราะอีกฝ่ายไม่มีวันตาย ลมพัดก็พินจะรบกวนเพื่ออะไรก็ไม่รู้ ตัวละครบางตัว นางมณโฑเป็นภรรยา ตั้งแต่ ถึง ยักษ์พี่ ยักษ์น้อง คือ พาลี ทศกัณฐ์ และพิเภก ถ้าบทละครเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์จะเขียนเพียงเพื่อการสมโภชเฉลิมฉลองอย่างสนุกสนาน น่าที่จะมีการปรับเนื้อหาให้ไม่รู้สึกตะขิดตะขวงเช่นที่เป็นอยู่ หากแต่ว่าวรรณคดีอย่างที่ได้รับความนิยมกลับเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งกว่านั้น ในความลึกซึ้งที่สุดก็เป็นเรื่องพื้นฐานธรรมดาที่สุดเช่นกัน เช่นเดียวกันกับที่ศาสตราจารย์พิกฟอร์ด (John Pickford) ผู้แปลเรื่อง มหาวิจิตรของภวภูติเป็นภาษาอังกฤษ กล่าวไว้ในคำนำหนังสือที่ว่า เรื่องพระรามตั้งแต่ทศกัณฐ์ลักพาสีดาไปเป็นเรื่องเปรียบเทียบ ถอดเอาใจความมาแสดงความเป็นไปของธรรมชาติ กล่าวคือความสว่างกับความมืดหรือกลางวันกับกลางคืนเป็นของคู่กัน หากมองในแง่มุมที่มีความแตกต่างไปจากนั้น ก็อาจเห็นได้ว่าโดยแท้ที่จริงแล้วตัวละครในรามเกียรติ์ เป็นธรรมชาติแต่ละตัวแต่ละหมวด ที่ถูกผูกพันไว้เป็นเรื่องราว ให้เข้าใจธรรมชาติที่เข้าใจได้ยากของธรรมชาติ (ที่อาจหมายถึงความหลุดพ้น หรืออหังการ ความยึดมั่นถือมั่น)

ธรรมแต่ละเรื่องที่อยู่กันอยู่ ก็ถูกผูกเป็นตัวละครที่เป็นสามีภรรยากัน ธรรมหลายๆหมวดอาจคู่กันได้ จึงมีหลายสามีมักภรรยา ธรรมที่ทำให้เกิดธรรมหมวดอื่น ๆ ก็ถูกผูกไว้เป็นบทบาทพ่อลูกหรือเป็นแม่ลูกกัน ลักษณะของธรรมเป็นอย่างไรก็อธิบายด้วยลักษณะของตัวละครและพฤติกรรมของตัวละครนั้น ๆ การอวตารที่หมายถึงการกลับชาติมาเกิดก็คือ การกลับกลายของธรรม จากธรรมหนึ่ง ๆ สู่อีกธรรมหนึ่ง เช่น พระนารายณ์อวตารเป็นพระราม พระนารายณ์เปรียบได้กับธรรมหมวดกรุณา (การช่วยเหลือ) พระรามเปรียบได้กับธรรมหมวดความกล้าหาญ พระนารายณ์อวตารเป็นพระรามก็จะหมายถึง “การช่วยเหลือกลับกลายเป็นความกล้าหาญ” ผู้ช่วยเหลือก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ ตามที่ผู้ศึกษาชี้ให้เห็นว่า “พระอิศวรอวตารเป็นนางสีดา” เพราะ พระอิศวรเปรียบได้กับธรรมหมวดเมตตา (การให้) นางสีดาเปรียบได้กับธรรมหมวดความเกรงใจ พระอิศวรอวตารเป็นนางสีดาก็จะหมายถึง การให้กลับกลายเป็นความเกรงใจ เมื่อมีการให้ทั้งผู้ที่ได้รับและผู้มอบให้ต่างก็รู้สึกอิ่มเอิบจนเต็มแล้วก็จะเกิดความเกรงใจ นางสีดาเป็นธิดาของทศกัณฐ์และนางมณโฑ ความเกรงใจเกิดจากการผสมผสานระหว่างความกลัวและความกตัญญูรู้คุณ การผสมผสานของธรรม ไม่ใช่เกิดธรรมแค่หมวดเดียวได้เท่านั้นแต่ก็อาจเกิดสิ่งอื่นๆด้วย เพราะนางสีดาเองก็มีพี่และน้องอีกด้วยเช่นกัน เมื่อเรากลัวแล้วเรารู้คุณค่าของเราอาจจะอยากได้แทนที่จะเกรงใจ ความอยากก็คือ อินทรชิต พี่ชายของนางสีดา พระรามของเราก็คือความกล้าหาญ พระรามนั้นดูไม่ดีเลยเวลาชานางสีดา พระรามถึงกับรับสั่งประหารนางสีดา หลักธรรมพยายามบอกเราว่า ความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่พร้อมสมบูรณ์ได้นั้นต้องประกอบควบคู่ไปกับความเกรงใจ ซึ่งธรรมทั้งสองอย่างมักอยู่ห่างกัน จนความกล้าหาญต้องตามหาความเกรงใจให้เจอ ความกล้าหาญที่คู่ไปกับความเกรงใจจึงจะนับเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

สากติ คือเพศหญิงของพรหมที่เป็นทั้งชายและหญิง ธรรมอันเดียวกันที่มีน้ำหนักร่างต่างกัน เช่น มีทรัพย์มากคือความรวย มีทรัพย์น้อย มีน้อยก็คือความจน ความสะอาดเป็นสากติของความสกปรกเป็นดิน การอยู่นิ่งเฉยหรืออุเบกขาหรือไม่ให้ก็เลยเป็นสากติของการให้ (พระอูมาเป็นสากติของพระอิศวร) ในบทละครรามเกียรติ์แฝงเรื่องดังกล่าวนี้ตลอดทั้งเรื่อง แม้แต่อาวุธก็เป็นธรรม เช่น หอกโมกขศักดิ์ เป็นอาการอหังการ ยังสอดแทรกวิถีแก้ไข คือต้องสะสางปัญหากับคู่กรณีทุกฝ่ายก่อนข้ามวัน หอกกบิลพัท คือ อาการกลัวจนเข็ดขยาด เป็นต้น

ธรรมที่แท้แล้วก็คือความว่างเปล่า สอดคล้องกับคำว่า “ใช่จะเป็นแก่นสารสิ่งใด” การอธิบายหลักธรรมให้เกิดความกระจ่างโดยใช้เรื่องราวบทละครแอบแฝงอธิบาย ก็คือ การทำให้เป็น “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” ซึ่งก็สอดคล้องกับ “ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย” ที่สุดแล้วเมื่อเราเข้าถึงธรรมก็ย่อมจะไม่ยึดมั่นถือมั่น ยึดในรัก โลภ โกรธ หลง อันเป็นธรรมชาติของวิญญูสังสาร และรู้จักที่จะ “ปลงอนิจจังสังขาร” อันเป็นพระปณิธานของผู้ประพันธ์ดังที่ว่า “โดยราชปรีชาภิริบรูณณ์ ฯ”

เมื่อได้อ่านบทละครรวมเกียรติคุณพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่นับถือกันว่าเป็นรามเกียรติ์ฉบับที่มีความสมบูรณ์ที่สุดของประเทศไทย พร้อมกับถอดรหัส “ธรรม” ออกมาแล้วกลับไปย้อนอ่านอีกครั้ง ความคืบหน้าในอรรถรสจะเพิ่มขึ้นทวีสมกับความอลังการแห่งบทละครที่เป็นที่สุดแห่งธรรม บทกวีที่อ่านท่องแล้วรำลึกกันว่าสามารถนำทางสู่สรวงสวรรค์ ถ้างบาปได้

อัตลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะของตัวละครที่แสดงออกมาเป็น “หลักธรรม” มีดังนี้

ตัวละคร “พระอิศวร” มีอัตลักษณ์ เป็นพรหมสตรีลิงค์คือมีร่างกายและร่างสาคติที่เป็นหญิง ร่างกายของพระอิศวรเป็นเทพบุตรหรือเป็นนักบวชโยคี สวมสังวาลย์นาครอบพระศอ พระศอดำ สามพระเนตรพระเนตรที่สามตั้งอยู่กลางพระนลาฏ พระวรกายสีขาว แดง และ ดำ นำพระจันทร์ปักเป็นปิ่น มีห้าเศียรแต่ทั่วไปจะเห็นว่ามีเพียงเศียรเดียว มีพระกรตั้งแต่ สองกรถึง สิบกร ทรงตรีศูล และอาวุธอีก 30 ชนิด พระอิศวรมูรติมี 64 ปาง อวตาร 53 อวตาร มีพระนามมากมายถึง 1008 พระนาม พระนามที่นิยมเรียกกันว่า “พระศิวะ” Shiva ชีวะ หรือ ชีวิต สาคติ ร่างที่เป็นหญิงของ พระอิศวร คือ พระอุมา และยังเป็นมเหสีของพระอิศวรด้วย พระอิศวรแสดงหลักธรรมที่เรียกว่า เมตตา หรือ การให้ การให้ที่สำคัญก็คือ การให้กำเนิดหรือการให้ชีวิต พระอิศวรเป็นหนึ่งในสหายทั้ง 32 ของพระอินทร์ ถ้าเปรียบดาวดึงส์เป็นร่างกายมนุษย์ สหายทั้ง 32 เป็นอวัยวะ 32 ประการ พระอิศวรเปรียบได้กับอวัยวะที่เรียกว่า ปอด เพราะว่า ลมหายใจแสดงถึงความเป็นชีวิต (สิ้นลมหายใจ หมายถึงตาย) พระอิศวรประทับอยู่เขาไกรลาส ซึ่งก็หมายถึงทรวงอก พระอิศวรทรงโคชนทิ หรือ โคอุสุภราชเป็นพาหนะ โคชนทิ หมายถึง การเจริญ พระอิศวรทรงโค หมายถึง การให้กำเนิดอยู่ด้วยกันกับการเจริญเติบโต

พระอิศวรมีมเหสี 5 พระองค์ ก็คือ พระสตี พระกาลิ พระอุมา พระทุรคา และ พระสนธยาพระอิศวรที่เป็นหญิงยังไปเป็นชายาของพระพรหมที่ชื่อว่า พระกายตรีหรือพระสาวตรี (เพราะว่ามีห้าเศียรเช่นกัน) พระอิศวรคู่กับพระสตี หมายถึง การให้ต้องมีสตี พระอิศวรคู่กับพระกาลิ หมายถึง การให้อาณแบบแฝงเล่ห์กล พระอิศวรคู่กับพระอุมา หมายถึง การให้ต้องไม่หวังผลตอบแทน พระอิศวรคู่กับพระทุรคา หมายถึง เป็นการให้ที่มีผลประโยชน์ พระอิศวรมีโอรส 3 พระองค์ 3 कुमार พระโอรสองค์เรียกไม่เป็นที่รู้จักมากเพราะเป็นโอรสลับที่เกิดจากการสมสู่กับพระนารายณ์แปลง (นางโมहिณี) ในขณะที่ปลอมตัวออกกำราบเหล่าฤๅษีในปางพระหริหระ พระโอรสนี้มีพระนามว่า พระพิณาย พระอัยยปณณ์ (แปลว่าคัมภีร์โบราณ) พระธรรมศาสตร์ (พระรูปนั่งอยู่ในพานเหมือนรัฐธรรมนุญ) มณีกาญจน์ (แปลว่า เครื่องประดับพระศอ) ซึ่งก็คือสังวาลย์พญานาคที่พันอยู่ที่พระศอของพระอิศวรเอง (หรือคือพิษฮาราสาระที่เกิดจากการกวนเกษียณสมุทร-พิษเป็นน้ำ ชาติน้ำก็คืออนาค) พระโอรส कुमारองค์ที่หนึ่งนี่ก็คือ ดันหาหรือความโลก

อย่างไรก็ตามหลักธรรมด้านดีของพระอัยยปณฺณ ก็คือ ปัญญา ความรู้ หรือ ญาณ พระโอรสองค์ที่สอง เกิดจาก ความโกรธ ความแค้น ความพยาบาทของพระอิศวร ที่พระมเหสีสติเฟาดตนเอง ที่เรียกว่า วิรภทรมูรติ พระอิศวรจึงไม่ยอมรับรู้เกี่ยวกับโลกโดยการรับรู้ทั้งหก หรือ อายุตนะ 6 คา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงเป็นที่มาของโอรสหกพระองค์ที่รวมเป็นหนึ่งอันมีพระนามว่า “พระขันทกุมาร” พระขันทกุมารเกิดจากของพระอิศวร เนื่องจากพระกามเทพแปลงศรต้อง พระวรกายจึงพิโรธลิ้มพระเนตรที่สามออกเผากามเทพ พระอิศวรประทานพระขันทกุมารให้เป็น โอรสของพระอุมา หลักธรรมของกุมารที่สองก็คือ พยาบาท หรือ ความโกรธ อย่างไรก็ตาม หลักธรรมด้านดีของพระขันทกุมารแสดงถึงความอดทนและความอดกลั้น (BEAR) พระโอรสองค์ที่สาม พระอุมาสร้างขึ้นจากโคลนของพระอิศวรมีพระนามว่า พระพินทร พระพินเศ กุมารที่สามก็คือ ถินมิทระ หรือ ความหลง(ไม่ตื่น) อย่างไรก็ตามหลักธรรมด้านดีของพระพินเศก็คือ ความสำเร็จ

ตัวละคร “พระนารายณ์” มีอัตลักษณ์ เป็นพรหมสตรีลิงค์คือมีร่างกายและร่างสาคติที่เป็นหญิง ร่างชายเป็นเทพบุตร พระวรกายสีขาว แดง เหลือง และ นิลดำ มีเพียงเศียรเดียว มีพระกรสี่กร ทรง กทา จักร พระขรรค์ สังข์ และ ดอกบัว พระนารายณ์มูรติมี 5 ปาง อวตาร 34 อวตาร มีพระนามมากมายถึง 1000 พระนาม พระนามที่นิยมเรียกกันว่า “พระวิษณุ” สาคติ ร่างที่เป็นหญิงของพระนารายณ์ คือ พระนางโมहिณีหรือพระแม่กาลี และเป็นชายาของพระอิศวรด้วย พระนารายณ์แสดงหลักธรรมที่เรียกว่า กรุณา หรือ การช่วย พระนารายณ์เป็นหนึ่งในสหายทั้ง 32 ของพระอินทร์ ถ้าเปรียบดาวคิงส์เป็นร่างกายมนุษย์ สหายทั้ง 32 เป็นอวัยวะ 32 ประการ พระนารายณ์เปรียบได้กับอวัยวะที่เรียกว่า หัวใจ หัวใจมีสี่ห้องมีเลือดเข้าออก 4 ทาง (สี่กร) เช่นเดียวกับกาชาดที่มีสี่แขน พระนารายณ์ประทับบนพญานันदनาคราช หมายถึงความประทับใจ ทรงพญาวนไครครุฑเป็นพาหนะ หมายความว่า การช่วยเหลือขึ้นกับความจำเป็นและความเร่งด่วน

พระนารายณ์มีมเหสี คือ พระลักษมีและพระศรี หมายความว่า การช่วยเหลือต้องทำโดยบริสุทธิ์ใจหรือความช่วยเหลือทำด้วยความเห็นอกเห็นใจ พระลักษมีแสดงหลักธรรม ความบริสุทธิ์ใจ และพระศรีแสดงหลักธรรมความเห็นใจ อีกประการ พระลักษมีหมายถึงเม็ดเลือดขาว และพระศรีหมายถึงเม็ดเลือดแดง ส่วนพญานันदनาคราชที่มีศีรษะมากมายนับไม่ถ้วน คือเส้นโลหิตในร่างกาย พญาครุฑก็คือ อากาศภายในกระแสโลหิต

ตัวละคร “พระพรหม” มีอัตลักษณ์ เป็นพรหมสตรีลิงค์คือมีร่างกายและร่างสาคติที่เป็นหญิง ร่างชายเป็นเทพบุตร พระวรกายสีขาว แดง เหลือง และ นิลดำ มีเพียงเศียร สี่เศียร เดิมมีห้าเศียรถูกพระอิศวรตัดไปหนึ่งเศียร มี สี่กร ทรงถือ ธารพระกร-ไม้เท้า สรุก-สรว-ซ้อนหยอดไขเนย กมันฑล-หม้อบรรจุน้ำพระคงคา ถาด อักษรมาลา-ลูกประคำ คันศรปรีวิตะห แจกกัน คัมภีร์

พระเวทมานसारะ พระพรหมมูรติมี 5 ปาง อวตาร 7 อวตาร มีพระนามหลายพระนาม พระนามที่นิยมเรียกกันว่า “พระพรหม” สาคติ ร่างที่เป็นหญิงของพระพรหม คือ พระสตี และเป็นชายาแรกของพระอิศวรด้วย พระพรหม แสดงหลักธรรมที่เรียกว่า มูทิตา หรือ การยินดี ส่วนพระสตี แสดงหลักธรรมคือ สติ หรือ ความคิด พระพรหมเป็นหนึ่งในสหายทั้ง 32 ของพระอินทร์ ถ้าเปรียบดาวดึงส์เป็นร่างกายมนุษย์ สหายทั้ง 32 เป็นอวัยวะ 32 ประการ พระพรหมเปรียบได้กับอวัยวะที่เรียกว่า สมอง สมองมีสี่กลีบ (สี่เศียร) พระพรหมทรงพญาหงส์สรรพยา เป็นพาหนะ หมายถึง การยินดีมีคู่กับการเฉลิมฉลอง

พระพรหมมีมเหสี คือ พระสร้อยสวตีและพระสาวตรีหรือพระกายตรี พระพรหมคู่กับพระสร้อยสวตี หมายถึง การยินดีต้องทำโดยความสงบ พระพรหมคู่กับพระกายตรี หมายถึง เรื่องบางเรื่องก็ไม่ต้องแสดงความยินดีหรืออาจต้องแสดงความเสียใจแทนก็มี

ตัวละคร “พระราม” มีอัตลักษณ์คือ เป็นองค์อวตารของพระนารายณ์ อวตารเป็นมนุษย์หน้าดำตี วรกายสีเขียวนิลมณี มีสองกร มีฤทธิ์มากแต่เหาะเหินเดินอากาศเองไม่ได้ พระรามเป็นโอรสของท้าวทศรถและนางเกาสूरียา มีพระอนุชาร่วมพระชนก 3 พระองค์ คือ พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด พระรามมีพระมเหสี คือ นางสีดา มีโอรสสองพระองค์ คือ พระมงกุฎและพระลบ อาวุธของพระรามคือธนูและศรที่พระอิศวรประทานให้ พระรามเป็นคนเอาแต่ใจตนเอง ชอบทำอะไรริ้วร้อมีภาค ทำอะไรจริงจังตรงไปตรงมา แต่ไม่รู้จักยั้งคิด พระรามทำตัวให้ดูดีแต่สิ่งเหล่านั้นจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของตนเองเท่านั้น พระรามขาดความเชื่อใจ ขาดความเชื่อมั่น คิดเล็กคินน้อย จึงมีการตัดสินใจผิดพลาด พระรามเห็นแก่ตัวและพวกพ้องเท่านั้น ใจร้ายกับผู้อื่น

ท้าวทศรถ มีอัตลักษณ์แสดงถึง ความสามารถ นางเกาสूरียา มีอัตลักษณ์แสดงถึงความกระตือรือร้น ความสามารถผสมผสานกับความกระตือรือร้นจึงเกิดความกล้าหาญ พระนารายณ์อวตารเป็นพระราม หมายถึง การช่วยเหลือกลับกลายเป็นความกล้าหาญ (ผู้ช่วยเหลือได้รับการยกย่องนับถือว่าเป็นผู้กล้าหาญ) พระราม จึงมีอัตลักษณ์ ที่แสดงถึง ความกล้าหาญ และจากลักษณะนิสัยของพระรามแสดงหลักธรรม “ความกล้าหาญ” เพราะว่า พระรามคิดแปลกความกล้าหาญมักทำในเรื่องที่แปลกแตกต่างออกไป พระรามริ้วร้อ ความกล้าหาญมีรูปแบบ ให้คนอื่นเห็นว่ากำลังจะทำอะไร พระรามตรงเกินไปไม่ผ่อนหนักผ่อนเบาความกล้าหาญมักจะทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด พระรามขาดความเชื่อมั่นความกล้าหาญมักหาพวกสนับสนุนเพราะขาดความเชื่อมั่นพระรามคู่กับ นางสีดา หมายถึง ความกล้าหาญ คู่กับ ความเกรงใจ

ตัวละคร “พระลักษมณ์” มีอัตลักษณ์คือ เป็นองค์อวตารของพระลักษมี ไม่ใช่อวตารของพญานันदनาคราชตามที่บทประพันธ์กล่าวอ้างไว้ ด้วยเหตุผลสองประการที่ว่า ประการแรกตาม

หลักอภิปรัชญาของวรรณคดีสันสกฤต ตัวอักษรแสดงเนื้อหาและความหมายของการมีการสับเปลี่ยนกันอย่างมีนัยยะ ดังนี้

ลักษมี กับ ลักษมณ หรือ LAKSHMI กับ LAKSHMANA เช่นเดียวกับ NARAI กับ RAMA ประการที่สอง ลักษณะนิสัยของพระลักษมณจะสอดคล้องกับพระลักษมี จากเรื่องรามายณะ พระลักษมณไม่นอน ไม่กิน ตลอด สิบสี่ปีในป่า เพื่อดูแลพระราม เช่นเดียวกับ พระลักษมีที่ไม่นอนคอยเฝ้าพระนารายณ์บรรทม พระลักษมีจะแสดงอาการกลัวเกรงและตามใจพระนารายณ์ตลอด ผิดกับนางสีดาที่เอาแต่สั่งให้พระรามทำสิ่งนั้นทำสิ่งนี้ พระลักษมณเป็นมนุษย์หน้าตาดี วรกายสีทอง มีสองกร เป็นโอรสของท้าวทศรถและพระนางสมุทรเทวี มีพระอนุชาร่วมพระอุทร คือ พระสัตรุด พระรามมีพระมเหสี คือ นางอุรุมิล่า มีโอรสสองพระองค์ คือ พระอังกาส และพระจันทระเกตุอาวุธของพระลักษมณคือธนูและศรที่พระอิศวรประทานให้ พระลักษมณไม่แยกออกจากพระรามเลยพระลักษมณเหม่อลอย (ใจลอย) ขาดสติ พระลักษมณสามารถทำร้ายสตรีเพศได้อย่างใจร้ายเลือดเย็น

ท้าวทศรถ มีอัตลักษณ์แสดงถึง ความสามารถ นางสมุทรเทวี มีอัตลักษณ์แสดงถึง ความสม่ำเสมอ ความสามารถผสมผสานกับความสม่ำเสมอในทางดีจะเกิดความรัก ความสามารถผสมผสานกับความสม่ำเสมอในทางร้ายจะเกิดความเกลียดชัง พระลักษมณกับพระสัตรุดจึงเป็นฝาแฝด ทั้งรัก ทั้งเกลียดพระลักษมีอวตารเป็นพระลักษมณ หมายถึง การบริสุทธิ์ใจกลับกลายเป็นความรัก พญาครุฑเวนไครอวตารเป็นพระสัตรุด (GARUDA กับ SHATRUGHNA) หมายถึง เพราะความจำเป็นจึงกลับกลายเป็นความเกลียดชัง พระลักษมณ จึงมีอัตลักษณ์ ที่แสดงถึง ความรัก และพระสัตรุดมีอัตลักษณ์ ที่แสดงถึง ความเกลียดชัง (สัตรุด ก็คือ ศัตรู) ส่วนพญานันตนคราษฎ์ก็อวตารเป็นพระพรต (ANANTA กับ BHARATA) หมายความว่า ความประทับใจกลับกลายเป็นความสับสน ท้าวทศรถ มีอัตลักษณ์แสดงถึง ความสามารถ นางไภยเกษมีอัตลักษณ์แสดงถึง “ขัด” ความสามารถที่ถูกขัดก็มักจะแสดงไม่ออกเกิดเป็นอาการสับสน พระพรตจึงแสดงหลักธรรม คือ ความสับสน (คล้ายกันกับนักบวชหรือนักพรต)

ตัวละคร “นางสีดา” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นองค์อวตารของพระอิศวร พระอิศวรอวตารเป็นนางสีดา หมายความว่า การให้กลับกลายมาเป็นความเกรงใจ จะเห็นได้ว่าทั้งพระราม พระลักษมณ จะเกรงใจและปฏิบัติตามคำขอหรือคำพูดของนางสีดาตลอดเช่นเดียวกับที่ พระนารายณ์เชื่อฟังปฏิบัติตามคำสั่งของพระอิศวร พระอิศวรมีเจตนารมณ์ที่จะพลาญักษ์ และเมื่อนางสีดาได้ประสูติก็ร้องว่า “พลาญราพณ์” ถึงสามครั้ง เมื่อพระอิศวรเป็นผู้วางแผนและออกคำสั่ง กรรมมากมายดังที่ปรากฏในบทละครจึงส่งผลให้นางสีดาได้รับกรรม ตั้งแต่ถูกพระรามสั่งประหาร พระลักษมณใช้พระขรรค์ประหารแต่รอดมาได้ เนื่องจากเป็นผู้ทำให้เหล่ายักษ์ที่มีทั้งดี (กุมภกรรณ) และร้าย

ต้องตาย การหย่าร้างจากพระสวามีเพราะทำให้พระมารดานางมณฑาต้องขาดพระสวามี ต้องเลี้ยงดูโอรสตามลำพัง แม้กระทั่งกรรมที่ต้องลุยไฟก็เกิดจากพระอิศวรเป็นสาเหตุให้พระสตีเผาตนเองตายด้วยเช่นกัน นางสีดามีลักษณะเป็นหญิงที่สวยงามที่สุดในวรรณคดีไทยเพราะสวยกว่า สามมเหสีของพระเป็นเจ้ารวมกัน (แต่ละนางงามกว่านางอัปสรสวรรค์มากมายนัก จึงนับว่าเป็นนางในวรรณคดีที่สวยงามที่สุด) นางสีดามีจิตงำนออกอันสมความเป็นหญิงเช่นออกอันพระรามตามกวางทอง นางสีดามีจังหวะพอเหมาะพอดี เพราะว่าเป็นผู้รู้ล่วงหน้าและเป็นผู้วางแผนระยะยาวพร้อมกำกับเรื่องเองทั้งหมด เช่น นางสีดาผูกคอตายประจวบเหมาะให้หนุมานมาพบและช่วยทันเป็นต้น นางสีดา แสดงหลักธรรม ความเกรงใจ ควบคู่ไปกับ พระรามผู้แสดงหลักธรรมแห่งความกล้าหาญ

ตัวละคร “ทศกัณฐ์” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นยักษ์สิบเศียรยี่สิบกรมีฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นยักษ์ที่กลับชาติมาเกิดของยักษ์ล้างเท้าเชิงเขาไกรลาส นนทก ยักษ์นั้นตกเป็นอวตารของโคณทพาหนะของพระอิศวร พิจารณาจากความหมายว่า (การเกิดเป็นการเจริญเติบโต) การเจริญเติบโตกลายเป็นความชรา ความชราเกิดเป็นความกลัว (ตาย) ยักษ์นั้นตก ก็คือ ความชรา ซึ่งเข้าลักษณะเมาหัวงู หัวล้าน เจ้าชู้ เป็นต้น ทศกัณฐ์ แสดงหลักธรรม ความกลัว ซึ่งมีลักษณะเช่นประการแรกทศกัณฐ์มีงาปักอก (กลัวฝังใจ) ประการที่สองถอดจิตออกไปไว้ในอวกาศ (กลัวจนใจหาย) ประการที่สาม ทศกัณฐ์มีพลังกำลังมากยกตั้งเขาไกรลาสได้ สอดคล้องกับลักษณะที่เวลาตกใจกลัว บางครั้งเราก็มีแรงมากยกของที่มีน้ำหนักเกินตัวได้ อวูฐของทศกัณฐ์ก็คือ หอกกบิลพัท ซึ่งก็คือ ความกลัวขึ้นหัวหรือความเข็ดขยาด ทศกัณฐ์มีพี่น้องโอรส ธิดา ที่ล้วนแล้วแต่มีฤทธิ์มาก วงศ์วานล้วนแต่เป็นผู้นับถือพระอิศวรและพระนารายณ์ ยิ่งไปกว่านั้นพี่น้องยังเป็นองค์อวตารที่มาจากครอบครัวพระอิศวร ตัวอย่างเช่น อินทรชิตเป็นอวตารของพระอัยยปณณ (พระพินาย) กุมภกรรณเป็นอวตารของพระขันทกุมาร พญาพิเภกอวตารของเทพบุตรเวสสุยานหรือพระพินทร พญาขรเป็นอวตารของพญานกสูทอุรุกพาหนะของพระศรี พญาทูลย์เป็นอวตารของพญักษ์ เทวรัณณ์ พาหนะของพระแม่ทุรคาและพระอัยยปณณ พญาตรีเศียรเป็นอวตารของช้างเอราวัณ พาหนะของพระอินทร์ นางสำนักราหรือสุรบันนาเป็นอวตารของนกยูงสุรปัทมาพาหนะของพระขันทกุมาร นางเบญจกายเป็นอวตารของพญาหนูกุมภามะพาหนะของพระพินนศ ที่สุดของที่สุดก็คือ ทศกัณฐ์ที่เป็นอวตารของโคณทพา และโคณทภักย์ยังเป็นอวตารของพระอิศวรเอง ทั้งพระนารายณ์ก็เป็นหนึ่งเดียวกับพระอิศวร (หรือพระ) และนางสีดาที่เป็นอวตารของพระอิศวร กุญแจของเรื่องรามเกียรติ์จึงเป็นเรื่องของพระอิศวร โดยแท้

ตัวละคร “กุมภกรรณ” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นยักษ์ตัวใหญ่หูไล่หม้อได้ทั้งใบ วรกายสีเขียว มีคุณธรรม มีฤทธิ์มาก เป็นศิษย์ของพระพรหม พระพรหมประทานอาวุธคือหอกโมกขศักดิ์

กุมภกรรณเป็นคู่ปรับของพระลักษมณ์ในเรื่อง กุมภกรรณรักความสะอาด กุมภกรรณแสดง
 ลักษณะคือ ความหลงตนเอง กุมภกรรณมีมเหสี คือ นางจันทวดี ชายา คือ นางคันธมาลี มีโอรส
 สามพระองค์ คือ กุมภ นิกุมภ และ ภิณะ กุมภกรรณคู่กับนางจันทวดี หมายความว่า ความหลงตัวคู่
 กับความมั่งคั่ง กุมภกรรณคู่กับนางคันธมาลีหมายความว่า ความหลงตัวคู่กับความเย้ายวน หอก
 โมกศักดิ์ คือ อาการอกหัก พิธีลับหอกมี 4 คม หรือ 3 คม หมายถึงรักสี่เส้าหรือรักสามเส้า กุมภกร
 รณเป็นอวตารของพระขันตกุมาร โอรสของพระอิศวร หมายความว่า ความอดทน กลายเป็น ความ
 หลงตัวเอง เมื่อกุมภกรรณโดนพระรามสังหารแล้วได้ไปสวรรค์ กุมภกรรณกลับมาเกิดเป็น พระ
 มงกุฎโอรสของนางสีดา

ตัวละคร “อินทรชิต” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นโอรสของทศกัณฐ์และนางมณโฑเป็นพระ
 เชษฐาของนางสีดา อินทรชิตเป็นยักษ์ วรกายสีเขียว บางครั้งเป็นสีทอง ขยัน ฉลาด ใฝ่รู้ เก่งและมี
 ความเพียรพยายามมาก อินทรชิตทำพิธีกลาโหมหากาลอักษิบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสาม จนได้รับพร
 และอาวุธวิเศษจากพระผู้เป็นเจ้าทั้งสาม คือ ศรพรหมาศตร์และพรแปลงเป็นพระอินทร์จากพระ
 อิศวร ศรนาคบาศและพรให้ตายบนอากาศจากพระพรหม ศรวิญญูปาณัมจากพระนารายณ์ อินทรชิต
 เอาชนะพระอินทร์จึงเปลี่ยนนามจากรณพคตร์เป็นอินทรชิต อินทรชิตมีมเหสี คือ นางสุวรรณกัน
 ฑูมา มีโอรส 2 พระองค์ คือ พญายมลิวันภายหลังได้เป็น พระยวันยุพคตร์ ครองกรุงกุสุรา และ
 พญากันยุเวกภายหลังได้เป็น พระยากันนุชิต ครองเมืองจักรวาลอินทรชิตแสดงลักษณะคือ ความ
 อหังการ ความใคร่ พระอินทร์คืออินทรี ร่างกาย ร่างกายของเราพ่ายแพ้ต่อความใคร่ อินทรชิตคู่กับ
 นางสุวรรณกันฑูมาหมายความว่า ความใคร่คู่กับความจิตใจ อินทรชิตเป็นอวตารของพระพิณายหรือ
 พระอัยยปณัฏโอรสของพระอิศวร เมื่อถูกพระลักษมณ์สังหารจึงกลับมาเกิดเป็นพระลบโอรสของ
 นางสีดา

ตัวละคร “พิเภก” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นยักษ์วรกายสีเขียว ทำหน้าที่เป็นไส้ศึกกรุงลงกา
 ตามที่ได้รับคำสั่งจากพระอิศวร เป็นผู้รอบรู้ พิเภกเป็นอวตารของเวสสุญาณเทพบุตรหรือพระ
 พิเนตร หมายความว่า อุปสรรคทำให้เกิดความเชี่ยวชาญความชำนาญ พิเภกมีชายาคือนางศรีชญา
 ธิดาเป็นนางเบญจกาย เมื่อทศกัณฐ์ถูกพระรามสังหาร พิเภกได้รับการแต่งตั้งเป็นท้าวทศคีรีวงศ์ครอง
 กรุงลงกามีมเหสี คือ นางมณโฑ มีโอรสที่ติดครรภ์นางมณโฑมาคือ ไพนาสूरียวงศ์

ตัวละคร “หนุมาน” มีอัตลักษณ์ คือ เป็นวานรเผือกพระอิศวรมอบกำลังและอาวุธ คทา
 จักร และ ดริมาสร้าง ให้พระพายเป็นบิดาพาไปใส่ในปากนางสวาหะ หนุมานมีสี่เศียรแปดกร
 กุณชกลขนเพชรหาวเป็นดาวเดือน หนุมานเป็นลิงเจ้าผู้ฝึกกับในรามายณะที่เป็นพรหมจรรย์ หนุมาน
 แสดงลักษณะคือมิตรภาพความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จากหลักพิจารณา หนุมานเป็นอวตารของพระอุมา
 HANUMAN กับ UMA ความหมาย ก็คือ มิตรภาพเกิดขึ้นมาโดยไม่ทันรู้ตัว

บทละครรามเกียรติ์ ฉบับ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
สะท้อนสังคมไทยในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในด้านการศึกษาสงครามที่มี
การแอบแฝงยุทธพิชัย แผนการรบ เล่ห์กลอุบายศึก การเมือง การทหาร ความซื่อสัตย์ และความรัก
พวกพ้องอย่างชัดเจนตัวละครมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยจากต้นฉบับรามายณะ ให้เข้ากับ
บุคลิกของบุคคลผู้นำในขณะนั้น เช่น พญาอนูชิตราชา (หนุมาน) กับ พระยาอนูชิตราชา หรือ พิเภก
กับหลวงพรมเสนา เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

สามารถศึกษาขยายงานวิจัยไปศึกษาอัตลักษณ์ของตัวละครอื่น ๆ ซึ่งมีจำนวนมาก
โดยสามารถพิจารณานำบทบาทในบทละคร ไปใช้อธิบายธรรมที่แสดงลักษณะที่เด่นชัดของ
ตัวละครแต่ละตัวผู้วิจัยพบว่า บทละครรามเกียรติ์ยังสามารถอธิบายหลักการปกครอง และหลักการ
บริหารได้อีกสาขาหนึ่งด้วย การศึกษายังสามารถนำไปใช้ในนิทานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ได้เป็น
อย่างดี